

JUNGTINIŲ TAUTŲ ŽMOGAUS TEISIŲ TARYBOS VISUOTINĖ PERIODINĖ PERŽIŪRA

Trečiasis ciklas
(2016 – 2020 m.)

**VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
PASTEBĖJIMAI**

2021 m.

SANTRAUKA

Lietuvoje, siekiant įgyvendinti visuotinės periodinės peržiūros (VPP) 2-ojo ciklo rekomendacijas, taip pat kitus valstybės priimtus tarptautinius įsipareigojimus vaiko teisių srityje ir atitinkamų dokumentų peržiūrų metu gaunamas rekomendacijas, stebimi teigiami pokyčiai. VPP 3-ojo ciklo metu buvo reformuota (centralizuota) vaiko teisių apsaugos sistema, tikintis aukštesnės kiekvieno vaiko teisių gynimo ir atstovavimo kokybės, įtvirtintas visų smurto prieš vaikus formų draudimas, reikšmingai pasikeitė vaikų paėmimo iš šeimos bei globos organizavimo procesai, pradėtas pasiruošimas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimo procedūrai. Tuo pačiu lieka daug iššūkių įvairiose vaiko teisių apsaugos srityse, stebimas atotrūkis tarp teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo, požiūris į vaiką, kaip teisių turėtoją, dar nėra visuotinai priimtinas.

Ši ataskaita parengta atsižvelgiant į 2016 metais VPP 2-ojo ciklo metu Lietuvai pateiktas rekomendacijas dėl vaikų teisių užtikrinimo bei atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atliktų tyrimų rezultatus; nustatytus iššūkius bei Parlamentui, Vyriausybei ir kitoms kompetentingoms institucijoms pateiktus pasiūlymus, skirtus pagerinti vaikų teisių apsaugą ir įgyvendinimą; taip pat kontrolieriaus apsilankymų įvairiose vaikų įstaigose rezultatus. Vaikų teisių apsaugos kontrolieriaus įvardintų klausimų spektras yra susiaurintas, atsižvelgiant į dokumentui keliamus reikalavimus.

Pastangos didinti vaiko teisių apsaugos veiksmingumą

(1) 2017 m. priėmus naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, nuo 2018 m. liepos 1 d. pradėjo veikti reformuota (centralizuota) vaiko teisių apsaugos institucijų sistema¹; išgrynintos atskirų sričių specialistų funkcijos; įstatymų lygmenyje nustatyti reagavimo į vaiko teisių pažeidimus, paslaugų poreikio vertinimo algoritmai; uždraustos smurto formos, taip pat fizinės bausmės; įtvirtinti draudimai palikti mažo amžiaus vaikus be priežiūros, nustatyti vaikams iki 3 metų amžiaus globą institucijose (išskyrus nustatytas išimtis); užkirstas kelias vaikų globai sveikatos priežiūros įstaigų tipo institucijose (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose); atsirado budintys (profesionalūs) globotojai ir jiems paslaugas teikiantys Globos centrai; įtvirtinti nauji pagalbos šeimai mechanizmai (atvejo vadyba ir kompleksinės paslaugos), minimalių paslaugų šeimoms, kurių teikimą turi užtikrinti kiekviena savivaldybė, paketas (bazinis paslaugų paketas), teisiniai institutai (teismo leidimas paimiti vaiką iš atstovų pagal įstatymą, vaiko laikinoji priežiūra, kt.), užtikrinantys, kad praktikoje vaikai iš atstovų pagal įstatymą būtų paimami tik kraštutiniu atveju, išnaudojus visas priemones įgalinti šeimą pačiai pasirūpinti vaiku.

¹ Prieiga internete: <https://vaikoteises.lt/protection-of-children/the-lithuanian-child-rights-protection-system/>

(2) Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus stebėsenos rezultatai rodo, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veikla, nepaisant Įstatyme nustatytų funkcijų, gali tapti orientuota tik į pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą šeimoje reagavimą, ignoruojant pareigą imtis veiksmų ginti ir užtikrinti visas vaiko teises.

(3) Lietuvai pradėjus deinstitutionalizacijos procesą², dėmesys buvo fokusuotas į kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimai sistemos kūrimą ir plėtrą, užtikrinant paslaugų individualizavimą, jų prieinamumą bendruomenėje, vaikų, negalinčių grįžti į biologinę šeimą, globos šeimoje ir įvaikinimo skatinimą. Šios priemonės leido ženkliai sumažinti tėvų globos netekusių vaikų ir vaikų, globojamų institucijose, skaičių, tačiau dėl nepakankamos bendruomeninių paslaugų plėtros ir socialinių paslaugų spektro, koordinavimo ir bendradarbiavimo problemų, toliau lieka aktualios paslaugų, atitinkančių vaiko ir šeimos individualius poreikius, kokybės, efektyvumo ir individualizavimo problemos, regionuose skirtingai (kai kuriuose – nepakankamai) išvystyta paslaugų infrastruktūra. Šios problemos ypač paliečia itin pažeidžiamą, negalią turinčių vaikų grupę – dažnai tai lemia jų apgyvendinimą institucijoje, o vėliau „keliavimą“ tarp įstaigų, argumentuojant galimybių suteikti vaikui reikiamas paslaugas nebuvimu. Pasitaiko atvejai, kai globos įstaigose elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų turinčių vaikų problemos sprendžiamos juos hospitalizuojant psichiatrijos ligoninėse.

(4) Nepakankamas globėjų, budinčių globotojų skaičius, neaukšti įvaikinimo rodikliai, budinčių globotojų ir globėjų parengimo kokybės bei minėtos paslaugų prieinamumo ir efektyvumo problemos gali lemti globėjų kaitą ir nekokybiškas socialinės globos paslaugas, bendruomeninių vaikų globos namų, o ne vaiko globos šeimoje ar įvaikinimo plėtrą.

(5) Pagalbos priemonių prieinamumo ir kokybės (dėl paslaugų teikimo pobūdžio) problematika buvo ypač aktuali pandemijos (karantino) laikotarpiu. Didesnio dėmesio reikalavo vaiko teisių apsaugos garantijų užtikrinimas taikant izoliacijos priemones vaikams, apgyvendinant juos savivaldybių administracijų nustatytose patalpose karantino laikotarpiu.

(6) Karantino metu Vyriausybei pritrūko lankstumo, sprendžiant vaikų teisės į mokslą užtikrinimo klausimus. Visų pirma pačios savivaldybės ir mokyklos ieškojo sprendimų, geriausiai atitinkančių vaikų interesą mokytis kontaktiniu būdu. Kilo sunkumų aprūpinant vaikus nuotoliniam mokymui(si) būtina įranga; kompiuterinėms priemonėms įsigyti buvo skirta 9.2 mln. Eur, tačiau jos mokyklas pasiekė ne iš karto, todėl daliai vaikų ir mokytojų kurį laiką trūko mokymosi priemonių³. Nuotolinis mokymas(is) turėjo neigiamą poveikį visiems vaikams, ypač turintiems specialiuosius ugdymo(si) poreikius, nes apribojo galimybes naudotis švietimo pagalbos specialistų paslaugomis. Švietimo organizavimas nuotoliniu būdu galimai neleido laiku pastebėti vaiko teisių pažeidimų.

² Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginės gairės, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymu Nr. A1-517; Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83.

Prieiga internete: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/9950_a1-83order.pdf.

³ „Mokykla COVID – 19 pandemijos sąlygomis: pamokos, sprendimai, perspektyvos“, „Švietimo problemos analizė“ 2021 m. gegužė, Nr. 2 (192).

(7) Karantino metu nepagrįstai ilgą laiką buvo apsunkintas sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas, taip pat pernelyg ilgai buvo taikomas nuotolinis ugdymas⁴, o tai neigiamai atsiliepė ne tik mokymosi pasiekimams, bet fizinei (nutukimas, laikysenos problemos, kt.) bei psichinei vaikų sveikatai (paauglių emocinė savijauta 38–40 proc. atvejų pablogėjo⁵; vaikai dažniausiai kreipėsi į pagalbos vaikams linijas dėl patiriamo psichologinio smurto šeimose⁶). Reaguojant į COVID-19 pandemijos sukeltas neigiamas pasekmes, priimtas ilgalaikių neigiamų COVID-19 pandemijos pasekmių psichikos sveikatai mažinimo veiksų planas⁷, kur numatytos papildomos lėšos teikti pagalbą psichologinių sunkumų patiriantiems mokiniams.

(8) Psichologinė pagalba vaikams, jų artimiesiems akcentuojama įvairiose srityse (švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos) ir, įvertinant paslaugas teikiančių asmenų įvairovę, svarbu užtikrinti paslaugų kokybę. Nuo 2008 m. periodiškai Seime vyksta diskusijos dėl Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekto, tačiau psichologų praktinė veikla, jos licencijavimas ir kiti svarbūs psichologinių paslaugų, atsižvelgiant į jų įvairovę, kokybės užtikrinimui aspektai įstatyminiame lygmenyje nėra reglamentuoti.

(9) Lieka neįgyvendintos rekomendacijos (100.34, 100.35) dėl Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos paramos ir stiprinimo, tarp jų ir dėl pakankamo įstaigos aprūpinimo finansiniais ir žmogiškaisiais ištekliais.

Rekomendacijos:

✦ Siekti didesnės savivaldybių įtraukties į paslaugų tinklo plėtrą, užtikrinant vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų prieinamumą arčiausiai jų gyvenamosios vietos, paslaugų individualizavimą, kokybę ir efektyvumą.

✦ Užtikrinti geresnį švietimo valdymą, lankstesnį sprendimų priėmimą, skatinti ir stiprinti mokytojų kompetencijų ugdymą, užtikrinti mokymo ir mokymosi kokybės gerinimą, mokinių pasiekimų pažangą, stiprinti mokytojų ir mokinių bendrąsias ir socialines kompetencijas, ugdyti emocinį atsparumą neigiamiems reiškiniams.

✦ Užtikrinti pakankamą paramą Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai.

Vaikų apsauga nuo smurto

(10) Po ilgamečių diskusijų, Seimas 2017 m. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtino visų smurto prieš vaiką formų (fizinio (ir fizinių bausmių), psichologinio, seksualinio,

⁴ Dėl COVID–19 pandemijos Lietuvos Respublikos teritorijoje buvo paskelbtas karantinas nuo 2020 m. kovo 16 d. iki 2020 m. birželio 17 d. ir nuo 2020 m. lapkričio 7 d. iki 2021 m. liepos 1 d.

⁵ Vilniaus universiteto mokslininkų tyrimas „Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl Covid-19 metu: grėsmės bei galimybės ekosisteminiu požiūriu“. Prieiga internete:

https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Nuotolinis_vaiku_ugdymas_pandemijos_del_COVID-19_metu.pdf

⁶ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2020 m. veiklos ataskaita. Prieiga internete:

<https://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/nauja%20VVTA%C4%AET%202020%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf>

⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2020 m. liepos 3 d. įsakymas Nr. V-1596 „Dėl ilgalaikių neigiamų COVID-19 pandemijos pasekmių psichikos sveikatai mažinimo veiksų plano“.

nepriežiūros) draudimą, apibrėžė smurto formų sąvokas, nustatė reagavimo į smurto prieš vaiką mechanizmus.

(11) 2018 m. kai kurios suinteresuotos visuomenės grupės siekė susiaurinti smurto prieš vaiką sąvokas, diferencijuoti smurtą pagal sukeliamų pasekmių vaikui sunkumą bei pagalbos šeimai ir vaikui teikimą, atsakomybės už smurtą prieš vaiką taikymą sieti tik su smurto sukeltų pasekmių vaikui sunkumu. Atsirado iniciatyvų pripažinti netekusiu galios naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kaip paneigiantį tėvų teisę pasirinkti vaiko auklėjimo būdus. Seimas, įvertinęs kai kurių visuomenės grupių poziciją, 2019 m. pakeitė Įstatyme įtvirtintų smurto formų sąvokų formuluotes, įvedė naujus vaiko teisių užtikrinimo institutus.

(12) Smurto prieš vaikus uždraudimas nebuvo ir nėra vienareikšmiškai vertinamas visuomenėje (ypač tėvų) bei yra gana plačiai toleruojamas⁸. Įstatyminiame lygmenyje bei poįstatyminiais teisės aktais, kitais dokumentais gana nuosekliai reglamentuotas reagavimo į smurtą, jo požymius mechanizmas bei įtvirtinta kiekvieno asmens pareiga pranešti. Praktikoje, net ir asmenys, kurių veikla susijusi su vaikais, ne visada praneša atsakingoms institucijoms apie įtarimus dėl galimo smurto prieš vaiką, jo teisių pažeidimo.

(13) Patyčių paplitimo tarp Lietuvos mokinių rodiklis išlieka stabiliai aukštas⁹. Siekiant pokyčių, 2017 metais įsigaliojo Švietimo įstatymo papildymai, kuriais buvo įtvirtinta nuoroda dėl smurto sąvokos; išskirtos kai kurios smurto formos; išplėtos nuostatos dėl apsaugos nuo smurto švietimo įstaigose, reagavimo į smurtą; įtvirtinta pareiga neatlygintinai suteikti psichologinę pagalbą smurtavusiam ir smurtą patyrusiam asmeniui (mokiniui ir jo atstovams pagal įstatymą, mokytojui, kitam švietimo įstaigos darbuotojui)¹⁰; patvirtintos Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos¹¹; Rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimojoje aplinkoje¹². Visgi, dar ne visose mokyklose¹³ yra išsamiai reglamentuotos pranešimo apie smurtą nagrinėjimo procedūros bei veiksmai; mokyklos nesilaiko prievolės fiksuoti visų smurto ir patyčių atvejų; susiduriama su mokytojų smurtu prieš vaikus (ne išimtis vaikai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių); dažnai mokyklų administracijos už šiuos pažeidimus skiria minimalias drausmines nuobaudas, vengia mokytojų smurtinius veiksmus vertinti kaip šiurkštų darbo drausmės ir vaiko teisių pažeidimą. Mokyklose

⁸ „<...> didžiąjai daliai apklaustų (68 proc.) respondentų yra toleruotina (visiškai/kartais toleruotina) tėvo (tėvų) pliaukštelėjimas per vaiko rankas, siekiant apsaugoti nuo pavojingo elgesio, pvz. nuo ugnies. 36 proc. – siekiant nubausti už blogą elgesį, nepakankamas pastangas. 23 proc. toleruotų, jei tėvai (tėvas) parduotuvėje besiožiuojantį vaiką pakeltų ir pakratytų. 15 proc. toleruotų, jei mokytojas užsuktų ausį, kai vaikas neklausė / kalbėjo su bendraklasiu pamokos metu“; bendrovės „Spinter tyrimai“ 2019 m. atliktas tyrimas.

Prieiga internete: <https://vaikoteises.lt/naujienos/aktualu/visuomene-vis-dar-toleruoja-smurta-pries-vaikus-net-68-proc-apklaustuju-pasisako-uz-fizines-bausmes.html>

⁹ 2018 m. balandžio–birželio mėn. atliktas tarptautinis HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) tyrimas.

Prieiga internete: <http://hbsc.lt/wp-content/uploads/2020/04/2018reportLT.pdf>

¹⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas, 2016 m. spalio 18 d. Nr. XII-2685.

¹¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo“, įsigaliojo nuo 2017 m. rugsėjo 1 d.

¹² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-625 „Dėl Rekomendacijų mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimojoje aplinkoje patvirtinimo“.

¹³ Mokykla – juridinis asmuo, valstybės narės juridinio asmens ar kitos organizacijos padalinys, įsteigtas Lietuvos Respublikoje teisės aktų nustatyta tvarka, kurio pagrindinė veikla yra formalusis arba (ir) neformalusis švietimas.

nepakankamai išplėtotą efektyvi smurto (patyčių) prevencija; svarstyti (privalomo) periodinio mokyklų mikroklimato ir kitų veiksnių tyrimo įtvirtinimo galimybę; trūksta efektyvių priemonių sprendžiant patyčių elektroninėje erdvėje problemą.

(14) Pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, priimtą 2011 metais, smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu yra laikomas asmuo (ir vaikas), prieš kurį panaudotas smurtas, taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Peržiūros laikotarpiu įstatymas buvo kelis kartus tobulintas, tačiau išlieka aktuali smurto artimoje aplinkoje aukos apsaugos nuo pakartotinio smurto problema. Praktikoje ne visada auka apsaugoma nuo tiesioginių kontaktų su smurtautoju, kai sprendžiami su vaiku susiję klausimai (pvz., dėl bendravimo, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo). Dėl nekonstruktyvaus atvejo vadybininkų ir Specializuotų pagalbos centrų specialistų bendradarbiavimo, veiksmų koordinavimo ar jų trūkumo, kartais susiduriama su perteklinės intervencijos į šeimą atvejais ir pagalbos priemonių dubliavimu.

(15) Nepakankama informacinė sklaida apie vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, pertvarkytos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos veikimo principus, naujas pagalbos šeimai ir vaikui teikimo formas bei tikslus, kartais sukelia priešpriešą tarp Specializuotos pagalbos centrų specialistų, teikiančių pagalbą moterims (motinoms) smurto aukoms, ir specialistų, teikiančių pagalbą vaikams, ginančių jų teises.

(16) Nesuformuota vieninga teisės aktų įgyvendinimo praktika, su vaiku ir šeima dirbantiems specialistams dar trūksta kvalifikacijos smurto atpažinimo (psichologinis smurtas nėra (yra sunkiai) identifikuojamas), jo pasekmių vertinimo, paslaugų poreikio nustatymo ir jų teikimo specifikos srityse.

(17) Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 2015 m. buvo papildytas draudimu asmenims, pripažintiems kaltais už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas dirbti darbą ar užsiimti veikla, susijusia su vaikais. 2017 m. asmenų, kuriems taikomi draudimai dėl darbo su vaikais, ratas išplėstas, įtraukiant ir asmenis, kurie teisti už tyčinius sunkius ar labai sunkius nusikaltimus prieš vaikus¹⁴. Įstatymas nėra tinkamai įgyvendinamas visą jo galiojimo laiką, nors periodiškai vyksta diskusijos: nėra vykdoma draudimo įgyvendinimo priežiūra ir kontrolė; nėra aišku kokios institucijos turi vykdyti šią funkciją; nepriimti teisės aktų pakeitimai, būtini sukurti sąsajas tarp atskirų registų ir vykdyti asmenų patikras dėl teistumo duomenų juos valdančioms institucijoms; teisės aktų nuostatos dėl apribojimų darbiui su vaikais yra įvairiai interpretuojamos, nėra plačiai žinomos jas taikyti turintiems asmenims (darbdaviams, paslaugų teikėjams, gavėjams) bei visuomenei; nėra vykdoma informacinė šviečiamoji veikla.

(18) Stebint teigiamus pokyčius dėl vaikų, nukentėjusių nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų, teisių apsaugos stiprinimo baudžiamajame procese, viena iš išliekančių problemų – pagalbos, paramos nukentėjusiam vaikui ir jo artimiesiems teikimas. Nuo 2016 m. sostinėje veikia Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centras

¹⁴ Prohibitions on working with children apply to persons who have been found guilty by the judgment of conviction for crimes against freedom of a person's sexual self-determination and inviolability, exploitation of a child for pornography, profiting from the prostitution of a child, involvement of a child in prostitution or possession of pornographic material displaying a child or presenting a person as a child, purchase or sale of a child, as well as other premeditated serious or grave crime or similar acts provided in the criminal laws of other states, regardless of whether the conviction has expired or has been expunged.

(įsteigtas pagal Barnahus („children’s house“) modelį), kuriame turėtų būti teikiamos visos vaikui ir jo artimiesiems reikalingos paslaugos, atliekama vaiko apžiūra, apklausa. Šio pobūdžio centrai vertinami kaip geroji patirtis, tačiau nėra toliau plėtojama šalyje. Įvertinant geografinę centro vietą ir vaiko, galimai patyrusio seksualinį smurtą, padėtį, jo pažeidžiamumą, tikslingai ne visiems vaikams teikiamos šio centro paslaugos; teikiamos paslaugos yra trumpalaikės. Pagalbos, paramos (ypač ilgalaikės) vaikui ir jo artimiesiems užtikrinimo, taip pat jos kokybės, savalaikiškumo bei lankstumo klausimai buvo ir išlieka itin aktualūs. Valstybės prisiimtų įsipareigojimų dėl pagalbos aukoms vaikams įgyvendinimui, būtinos tiek teisėkūros, tiek įgyvendinimo priemonės.

Rekomendacijos:

- ✦ Įgyvendinti priemones, skirtas keisti visuomenės, ypač vaiko patikimų žmonių rato, požiūrį į smurtines vaikų drausminimo priemones, informuoti apie smurto prieš vaiką formas ir jo pasekmes vaikui.
- ✦ Užtikrinti nuoseklios, tęstinės ir koordinuotos smurto prieš vaikus prevencijos vykdymą įvairiuose (valstybės, savivaldos, institucijų ir įstaigų) lygmenyse, vykdyti vaikų informavimą, stiprinant jų gebėjimus ir įgūdžius atpažinti smurtą bei reaguoti į jį.
- ✦ Plėtoti individualius poreikius atitinkančių paslaugų smurtą patyrusiems vaikams ir jų šeimoms tinklą, didinti emocinės paramos linijų teikiamų paslaugų prieinamumą bei spręsti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumo ir kokybės, tarp jų ir psichologų praktinės veiklos reglamentavimo, problemas.
- ✦ Įgyvendinti priemones, būtinas stiprinti vaikų apsaugą nuo seksualinio smurto, tarp jų veiksmingas intervencijos programas ar priemones, kuriomis galėtų pasinaudoti asmenys, siekdami įvertinti galimo nusikalstamo elgesio riziką, jos išvengti bei sumažinti šio elgesio, nusikalstamos veikos pasikartojimo pavojų; plėtoti pagalbos centrų, skirtų vaikams, seksualinio smurto aukoms, modelį, užtikrinti trumpalaikės ir ilgalaikės pagalbos teikimą.
- ✦ Plėtoti ir įgyvendinti vaikų apsaugos nuo visų smurto formų priemones, įtvirtintas teisės aktuose bei kitas, pasitvirtinusias kaip „geroji praktika“.

Vaikai su negalia

(19) Lietuva imasi teisinių, organizacinių ir kitų priemonių vaikų su negalia teisėms užtikrinti, tačiau išlieka nemažai barjerų tinkamam teisės aktuose įtvirtintų vaikų su negalia teisių įgyvendinimui.

(20) Dėl nepakankamo ankstyvosios rehabilitacijos prieinamumo ir kokybės, objektyviai įvertinamas ne visų raidos sutrikimų turinčių vaikų paslaugų poreikis, ne visiems laiku ir kokybiškai suteikiamos paslaugos¹⁵, todėl nesumažinamas vaikų neįgalumo lygis arba jo

¹⁵ Valstybinio audito ataskaita „Ar ankstyvosios rehabilitacijos paslaugos ir įtraukusis ugdymas atitinka neįgaliųjų vaikų poreikius ir užtikrina jų socialinę integraciją“, 2016 m. gruodžio 8 d. Nr. VA-P-10-4-27.

atsiradimo rizika; neužtikrinama negalią ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų galimybė įgyti tinkamą, kokybišką pradinį ir pagrindinį išsilavinimą bendrojo ugdymo mokyklose lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena; švietimo srityje nepakankamai formuojamas teigiamas visuomenės požiūris į asmenis su negalia, trūksta aprėpties planuojant ir vykdant tolerancijos neįgaliesiems didinimo priemones.

(21) Problemos konkretaus vaiko šeimoje neidentifikuojamos laiku, nes savivaldybės nedisponuoja išsamiais duomenimis apie vaikus su negalia, jų šeimų padėtį; trūksta individualius šeimos poreikius atitinkančių paslaugų, paslaugų ir vaikams su negalia, ir tėvams su negalia, auginantiems vaikus; socialinės paslaugos nepakankamai derinamos su švietimo, sveikatos priežiūros paslaugomis bei kitomis pagalbos priemonėmis; trūksta informacijos apie teikiamas paslaugas, vaiko vystymąsi ir lavinimą, gydymą. Tėvai, auginantys negalią turinčius vaikus, patiria didesnę skurdo riziką.

(22) Planuojama pagalba ir priemonės vaikams, kuriems diagnozuotas autizmas ar kitas raidos sutrikimas¹⁶, tačiau nors buvo numatytos priemonės, stebimas šeimų, auginančių vaikus, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas, poreikius tenkinančių paslaugų trūkumas arba jų kokybės problemos. Pasitaiko atvejų, kai atsisakoma teikti ugdymo ir socialines paslaugas dėl vaiko agresyvumo, negebama užtikrinti šių vaikų poreikių; būtina paslaugų vaikams, paliestiems sunkesnių autizmo spektro sutrikimų formų, plėtra.

(23) Valstybė įvairiais būdais sprendžia vaikų, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, įtraukties į švietimą klausimus. Tobulinamas teisinis reglamentavimas (2020 m. pakeistas Švietimo įstatymas¹⁷, sustiprinant teises prielaidas įtraukčiai bei atsisakant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, diskriminuojančių nuostatų); kuriami metodiniai centrai; 2020 ir kiekvienais kitais metais, bendromis Lietuvos savivaldybių asociacijos, Sveikatos apsaugos bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijų, Lietuvos negalios organizacijų pastangomis planuojama pritaikyti žmonėms su negalia bent po vieną bendrojo ugdymo mokyklą ir po vieną sveikatos priežiūros paslaugų įstaigą¹⁸. Remiantis skirtingais statistiniais duomenimis, Lietuvoje visiškai pritaikyta 10–18 proc. ugdymo įstaigų.

(24) Nepaisant pozityvių veiksmy, VTAKJ bei kitų organizacijų¹⁹ tyrimai patvirtina, jog išlieka aktuali vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių (tam tikrais atvejais, vaikų su negalia) teisės į tinkamas, kokybiškas ir prieinamas švietimo (taip pat neformaliojo ir ikimokyklinio) paslaugas užtikrinimo problema, pasireiškianti įstaigų aplinkos nepritaikymo, klasių komplektavimo, specialistų kvalifikacijos, techninių ir specialiųjų ugdymo priemonių pritaikymo, finansavimo trūkumais. Vaikų specialieji ugdymosi poreikiai nėra visiškai tenkinami dėl specialistų (specialiųjų pedagogų, tiflopedagogų, surdopedagogų, logopedų,

¹⁶ Pagalbos vaikams, kuriems diagnozuotas autizmas ar kitas raidos sutrikimas, 2019-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. balandžio 25 d. įsakymu Nr. V-499/V-487/A1-225.

¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 45¹ straipsniu įstatymas, 2020 m. birželio 30 d. Nr. XIII-3268. Įstatymas visa apimtimi įsigalios 2024 m. rugsėjo 1 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija rengia šio įstatymo įgyvendinimo veiksmų planą.

¹⁸ Lietuvos savivaldybių asociacijos, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro ir Lietuvos negalios organizacijų forumo 2020 m. sausio 28 d. memorandumas „Dėl švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigų prieinamumo“.

¹⁹ Lietuvos neįgalųjų draugija. Švietimo, specialiojo ugdymosi ir švietimo pagalbos prieinamumo neįgaliesiems vaikams tyrimas, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje. Prieiga internete: http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/%C5%A0vietimo-tyrimo-ataskaita-2019_12_31.pdf

psichologų) stokos, dėl didelio specialistų darbo krūvio, paslaugos vaikams neteikiamos arba teikiamos mažesne apimtimi (mažinamos skirtos valandos), specialioji pagalba (mokytojo padėjėjo) neteikiama, teikiama per dideliu vaikų skaičiui arba tik epizodiškai, taip neužtikrinant paslaugos kokybės. Neišnaudojamas metodinių centrų potencialas, ugdymo įstaigos vengia naudotis jų paslaugomis. Susiduriama su stipriu mokyklos bendruomenės pasipriešinimu vaikų, turinčių elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų, įtraukčiai.

Rekomendacijos:

✦ Plėtoti švietimo ir socialinių paslaugų neįgaliems vaikams sistemą, šalinti fizines, materialines, socialines ir kitas kliūtis, trukdančias specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų įtraukčiai į švietimo sistemą.

Vaikai, susidūrę su teisingumo sistema

(25) Pagalba vaikams, esantiems konflikte su teisingumo sistema, turintiems elgesio problemų, nepaisant vykstančių teigiamų pokyčių, didėjančių teisių apsaugos garantijų bei stiprinamos pagalbos sistemos, vis dar yra didelis iššūkis. Praktikoje viešojoje erdvėje labai dažnos emocionalios reakcijos į vaikų netinkamą elgesį, teisės pažeidimus, ypač nusikalstamą veiką, nuomonės dėl vaikų visiško nebaudžiamumo, nes akcentuojama pagalba vaikui, reikalaujama gerbti vaiko teises, atsižvelgti į jo amžių, brandą, kt.

(26) Vienas didžiausių iššūkių – pagalba vaikams teikimas specializuotose įstaigose – vaikų socializacijos centruose, į kuriuos vaikai nuo 14 metų (išimtiniais atvejais jaunesnis) gali būti nukreipiami pagal Baudžiamąjį kodeksą ar Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą. Lietuvoje veikia trys centrai (2 berniukams, 1 mergaitėms), į kuriuos nukreipiami vaikai iš visos šalies (pirmą kartą apgyvendinimo trukmė iki 1 metų; maksimalus terminas – iki 3 metų; ne ilgiau iki vaikai sukaks 18 metų). Centras – valstybinė specializuota bendrojo ugdymo mokykla, kurioje vaikui turėtų būti teikiama visa reikalinga pagalba ir paslaugos. Dėl VSC pavaldumo (Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai) ir pobūdžio, vaiko atstovavimo aspektų (tėvai, globėjai yra vaiko atstovai pagal įstatymą), paslaugų organizavimo ir teikimo principų bei tarpžinybinio bendradarbiavimo trūkumo, vaikų gyvenimo šiose įstaigose metu nėra (teigiama, negali būti) užtikrinama jiems reikalinga bei teisės aktuose įtvirtinta pagalba, paslaugos (vaikai turi įvairaus lygio specialiuosius ugdymosi poreikius, elgesio emocijų sutrikimus, aktuali priklausomybių problema). Sprendžiant sveikatos priežiūros paslaugų, dalyvavimo teisiniuose procesuose bei kitus klausimus, kyla aktyvaus, nuoseklaus ir glaudaus bendradarbiavimo problema su vaiko atstovais pagal įstatymą, jo gyvenamosios vietos ir kitais specialistais, kurių dalyvavimas būtinas, sprendžiant vaiko gyvenamosios aplinkos pokyčių, vaiko elgesio pokyčių įtvirtinimo, pagalbos tęstinumo ir reintegracijos klausimus sugrįžus iš centro.

(27) VSC bei kitų specialistų požiūris į vaikus keičiasi itin lėtai; būdingas išankstinis neigiamas požiūris; keliama reikalavimai, lūkesčiai dėl vaiko elgesio pokyčių nėra pagrįsti

vaikui reikalinga pagalba, kokybiškomis paslaugomis; menkas tikėjimas vaiko elgesio pokyčiais arba jų tęstinumu grįžus iš centro. Išlieka aktualus (ypač visuomenėje) požiūris, kad vaiko izoliavimas uždaro tipo įstaigoje – aktualiausias problemų sprendimas; kad sprendimai dėl vaiko apgyvendinimo centre ir (ar) termino pratęsimo (ypač artėjant pilnametystei) turėtų būti paprasčiau priimami; vaiko dalyvavimas, nuomonės išklausa turi labai daug formalių aspektų; vengiama skirti tinkamą dėmesį priežasčių ir padarinių analizei.

(28) Planuojant centrų tinklo pokyčius, infrastruktūros modernizavimą, vaikų interesai ir poreikiai, paslaugų ir pagalbos užtikrinimo galimybės nėra pagrindinis kriterijus. Naujų centrų veikla planuojama nenaudojamuose pastatuose (numatant renovaciją), kaimiškose vietovėse, kur, manytina, kils specialistų, paslaugų prieinamumo, ryšių su vaiku palaikymo dėl riboto susisiekimo ir kitos problemos.

Rekomendacijos:

✦ Spręsti paslaugų ir pagalbos vaikams, apgyvendintiems vaikų socializacijos centruose, prieinamumo problemą, užtikrinti saugias, vystymuisi būtinas ir į pokyčius orientuotas sąlygas, taip pat pagarbą vaiko teisėms ir tinkamą jų įgyvendinimą.

Vaikai migrantai

(29) Tarptautinės pagalbos prašytojų integracijos tobulinimui buvo imtasi priemonių (pakeistas teisinis reglamentavimas, siekiant suvienodinti sąlygas pabėgėlio statusą ir papildomą apsaugą turintiems užsieniečiams, taip pat vaikams, gauti valstybės teikiama parama)²⁰, tačiau išlieka sisteminių trukdžių.

(30) Lietuvoje naudojama išimtinai institucinė nelydimų nepilnamečių globa, neplėtojamas fizinių asmenų globėjų, galinčių priimti tokius vaikus, tinklas. Nelydimų nepilnamečių dingimo (pasišalinimo) iš įstaigos problema reikalauja didesnio suinteresuotų institucijų dėmesio. Teigiami pokyčiai – nuo 2019 m. rugsėjo, būtinas teritorinio vaiko teisių apsaugos skyriaus dalyvavimas nelydimo nepilnamečio užsieniečio apklausoje²¹.

(31) Ataskaitinio laikotarpio pradžioje, vykdant galimai neteisėtos migracijos užkardymo politiką, buvo taikoma vaiko teisių požiūriu nepriimtina užsieniečių šeimų su vaikais sulaikymo praktika. Sulaikytų vaikų priėmimo (apgyvendinimo) sąlygos neatitiko vaikų interesų (dienos režimas, kalėjimo tipo aplinka, antrankių tėvams naudojimas, nesaugios erdvės, žaidimų patalpų trūkumas). Alternatyvios sulaikymui priemonės nėra pakankamai išplėtotos.

²⁰ Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 1 ir 4 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d. Nr. XIII-446.

²¹ Lietuvos Respublikoje nustatytų nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurie nėra prieglobsčio prašytojai, amžiaus nustatymo, apgyvendinimo ir kitų procedūrinių veiksmų tvarkos aprašas išdėstytas nauja redakcija, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2019 m. rugsėjo 18 d. įsakymas Nr. A1-538/1V-780/V-1067.

(32) Tarptautinės pagalbos prašančių bei kitų užsieniečių šeimų su vaikais priėmimo ir apgyvendinimo sąlygos URC nepatenkinamos (gyvenamosios erdvės ankštos, perpildytos, trūko privatumo, vaikai neturėjo erdvės Centre žaisti, itin maža materialinė parama prieglobsčio prašytojams, neužtikrinamos profesionalių vertėjų paslaugos). Vaikų užimtumo problema buvo sprendžiama. Dėl išaugusio prieglobsčio prašančių asmenų skaičiaus, pritrūkus vietų apgyvendinimo centruose, asmenys, tarp jų šeimos su vaikais, buvo apgyvendinami pasienio punktuose, tranzito zonose, kur priėmimo sąlygos (patalpos, maitinimas, judėjimo apribojimai, apgyvendinimo trukmė) neatitiko vaikų interesų.

Rekomendacijos:

✦ Užtikrinti, kad migracijos procedūrose būtų užtikrinamos kiekvieno vaiko, nepriklausomai nuo jo statuso, teisės, atidžiai ir individualizuotai vertinami vaiko interesai.

Vaiko nuomonė ir dalyvavimas priimant su juo susijusius sprendimus

(33) Vaiko teisė būti išklaustyta, išgirsta, dalyvauti jį liečiančių klausimų sprendime reglamentuota įstatyminiame lygmenyje nacionaliniuose teisės aktuose. Nors stebimi teigiami pokyčiai, išlieka atotrūkis teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo (trūksta dėmesio teisės turiniui, į įgyvendinimą žiūrima formaliai, abejojama šia teise, kvestionuojama jos reikšmė, vaiko dalyvavimas, jo nuomonės išklausymas vertinamas kaip perteklinis (apsunkinantis sprendimų priėmimą), netikslingas).

(34) Vaikas neišklausomas, su juo nėra tariamasi ir (ar) į jo nuomonę nėra atsižvelgiama priimant sprendimus dėl vaiko globos (globėjo parinkimo) klausimų, globos vietos keitimo, kadangi sprendimai priimami atsižvelgiant į savivaldybės turimas galimybes teikti socialinės globos paslaugas.

(35) Dar dažnai mokyklos bendruomenei aktualūs sprendimai priimami nesitariant su jos nariais, neišklausant jų, neužtikrinant vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo procese (pvz., dėl COVID-19 pandemijos (karantino) viena savivaldybės sustabdė savivaldybės įstaigų teikiamas neformaliojo švietimo paslaugas, sprendimo nederindama su įstaigų bendruomenėmis (ir vaikais), komunikacija su interesų grupėmis buvo nepakankama²²). Sprendimai dėl ugdymo įstaigų likvidavimo, jų veiklos pokyčių ne visada aktyviai diskutuojami su bendruomenių atstovais (ir vaikais). Komunikacijai bei jos kryptims, įvertinant interesų grupių skirtumus (vaikų dalyvavimo specifiką), nėra skiriamas tinkamas dėmesys. Mokyklose vaikų aktyviam įtraukimui į sprendimų priėmimą, jų nuomonės išklausymui bei vertinimui taip pat dar trūksta dėmesio (pvz., priimant sprendimus dėl mokinių elgesio taisyklių).

²² Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 m. rugsėjo 28 d. pažyma Nr. (6.7-202-23)PR-403 „Dėl neformaliojo vaikų švietimo įgyvendinimo karantino laikotarpiu savivaldybių vaikų švietimo įstaigose“.

Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/naujienos/atliktas-tyrimas-del-neformaliojo-vaiku-svietimo-igyvendinimo-karantino-laikotarpiu-savivaldybese>

Rekomendacijos:

- ✦ Vykdyti nuoseklias, aktyvias visuomenės ir atskirų tikslinių grupių informavimo ir komunikacijos kampanijas dėl požiūrio į vaiką, kaip teisių turėtoją, vaiko nuomonės bei jo dalyvavimo, sprendžiant su juo susijusius klausimus, vertę ir svarbą.
 - ✦ Tobulinti teisinį reglamentavimą bei įgyvendinti (pritaikyti) „gerąsias praktikas“ dėl vaiko teisės būti išklausytam, teisės reikšti savo nuomonę, pažiūras įgyvendinimo skirtingose aplinkose ir situacijose.
-

Lietuvos Respublikos
Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Plačioji g. 10, LT-01308 Vilnius
Tel. (8 5) 210 7176
El. p. vtaki@vtaki.lt
Interneto svetainė <http://vtaki.lt>